

за книгата „Душевност и опеяване“, затвърждават впечатлението, че за Л. Захариев делото на Хаджийски е мост между миналите и днешните поколения писатели-народопсихолози. Що се отнася до страничните, отделени за прозата на Хайтов и Ярёмов, тук критикът изхожда от регионалната обвързаност на драмата. Тя е тази, която им дава възможност за преоткриване на един неповторим микрокосмос, за задълбаване през етническата в националната характерология, довеждащо накрая до общовещки обобщения.

Рецензиите, обособени в раздела „Срещи с книги“, наблягат върху същата проблематика. Л. Захариев неведнъж заявява, че съзнателно се отказва от други важни аспекти в разглежданите книги, за да даде път на предпочитаната си гледна точка. Така „Цената на златото“ от Г. Стоев е за него апотеоз на „националния характер в час на върховни изпитания“, а всеки един от героите — проводник на определени, заложили у българина нравствени качества. За „От Ботев до Ботев“ пък той още в началото пише, че иска да прозре в културисторика и народопсихолога Г. Джагаров, без, разбира се, да пренебрегва поета, защото според него само който е могъл да остави значими дири в поезията, би създал подобна публицистика. По-нататък Л. Захариев се сгъва върху прозренията на Джагаров, прозрения — както казва той, — „до които малцина са се домогвали“: за Ботев, който, роден от народа, вече сам се е превърнал в народ, за Яворовата съдба като трагическа невъзможност да бъде повторена ботевската, за Вазов като стожер на нашето национално единство и т. н. Отзивите за „Обредни песни“ на Е. Евтимов и „Памет“ на М. Георгиев отстояват тезата, че поезията има право на свои „повратки към духовното наследство“. Съвсем правилно критикът отбелязва, че подобни стихове биха се посрещнали враждебно преди 20 години, че биха ги тълкували като връщане към отживелиците на миналото. Като е измежду най-добрите и цялостни работи в книгата, рецензията за „Обредни песни“ изследва взаимодействието между фолклорно начало и поетически изказ, наблягайки върху определящата роля на авторския замисъл и идея: народната обредност, митология и образност не се копира, нито подражава, а се претворява от поета. Л. Захариев пише, че стихосбирката на Евтимов „доказва по художествен път научните изследвания на акад. Динев, като посвоеобразен начин ги допълва“ (с. 141—142). Всъщност цитираната мисъл свързва две рецензии: за „Обредни песни“ и за „Между фолклора и литературата“ на П. Динев, която, макар и по-фрагментарна, дава вярна оценка за приносите на видния ни учен.

За Л. Захариев историческата проза не е само източник на познание за миналото или художествено четиво със сюжет из отечествената летопис. Струва ми се, че много по-вече го интересува философията на историята,

онова нейно „скрито“ съдържание, което писателят се стреми да разгадае посредством избора на епохата и персонажа. В рецензията си за „Солунските братя“ на Сл. Хр. Караславов, както и в обзора „Трима млади в историческата проза“ (С. Янев, В. Начев, Б. Биолчев) той декларира тъкмо такива предпочитания: писателят-историк „трябва да има свои идеи за историята, да умее да улавя специфичното в нея, да усеща националния патос, да бъде изразител на изконно българското, на трайното и променливото в националния характер“ (с. 155). Ето защо успеха на Сл. Хр. Караславов критикът вижда най-вече в улавянето духа на времето и в това, че авторът „свързва голямата историческа мисия на двамата братя със съдбата на българския народ“ (с. 128). В съпоставителен план Л. Захариев открива у „тримата млади“ сродност на проблематиката и тематиката, но преди всичко го впечатлява фактът, че „се интересуват от проблема за личността в историята, от моралното превъзходство на българина над неговите поробители“ (с. 156).

Уверен съм, че Л. Захариев ще продължи — а и ще задълбочи — целенасочените си „търсения на националното“ както във вчерашния, така и в днешния ден. Право да прогнозирам ми дават неговите постоянни изяви в печата, които са все в духа на очертаната от книгата му основна тенденция. Един бъдещ историко-типологически синтез на натурпаната фактология би отвел критика към по-мощните обобщения, каквито смятам, че заслужава и е време да получи този огромен дял на родната словесност.

Алберт Бенбасат

„ГОРИЗОНТЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО
ОБРАЗА“ от М. Б. ХРАПЧЕНКО. М., 1982.
335 с.

Учудващо широки са литературните интереси и изследвания на акад. М. Б. Храпченко. Той е учен, който проявява траен и непресекващ интерес към новите направления в съвременното литературознание. Оттук и голямата актуалност на неговите публикации. Книгите му имат изключително значение за утвърждаване и развитие не само на проблемите на литературната история, но и на теорията и методологията на съвременното литературознание. И което е характерно за него, то е, че той винаги прокарва нови пътища в науката, без да се страхува да поеме риска на големия учен.

В това отношение не прави изключение и последната му книга „Горизонты художественного образа“. Още в първия раздел, където включва разработки върху хоризонтите на художествения образ, върху литературния процес и проблемите на теорията, а също

и върху съзидателната роля на литературата, той утвърждава един нов за литературната наука подход, в който прозира не само широкият поглед на големия учен, но и стремежът да се търсят нови, непознати досега възможности на марксистическото литературознание. Акад. Храпченко привлича обширен материал от творчеството на Балзак, Гогол и Шchedрин, на Толстой, Достоевски и Чехов, за да проследи изграждането на художествения образ като човешки и социален характер. У тези писатели той открива стремеж към най-дълбоко навлизане и отразяване на вътрешния свят на човека, хуманизъм, нравствено и социално чувство, независимо от строго специфичния им поглед и отношение към живота и човека, а оттам — и към изкуството. „Очевидни са съществени различия — пише той — на образно-художествената структура на произведенията на Чехов от епическия характер на романите на Толстой, от психолого-драматическото повествование на Достоевски. Без да разглеждаме различията от позициите на художественото превъзходство на кой да е от тези велики майстори, трябва да кажем следното: въпреки различията от епоса на Толстой произведенията на Чехов благодарение на тяхната лаконичност и обемност разкриват живота в неговото многообразие. Светът у Чехов не е раздробен, всяко художествено обобщение, основано на отделни епизоди, събития, се съчетава с други образни открития, създавайки широка и своеобразна картина на света“ (с. 46). Или, с други думи: цялостното му творчество остава впечатлението на един многосложен роман.

Акад. Храпченко се спира на традициите на тези големи творци в литературата на XX в., на сложните взаимоотношения и течения, които те пораждат или, по-точно, изграждат в световната литература. Така например асоциативните принципи на повествование се срещат в творчеството на Чехов, а след това на Х. Джеймс, М. Пруст, А. Бели, У. Фоксър, М. Цветаева и др. Интересни мисли изказва акад. Храпченко и за постмодернизма. Изобщо навсякъде демонстрира в добрия смисъл на думата широка ерудираност, осведоменост и познания върху съвременните литературни явления и процеси. Според него постиженията на социалистическия реализъм като метод се дължат на активното използване на постиженията на световната литература и на нейните художествено-творчески направления. И тук трябва да подчертаем дълбочината, с която акад. Храпченко подхожда към социалистическия реализъм, неговите традиции, настояще и бъдеще. Основното и определящото в социалистическото изкуство големият учен вижда в стремежа към нови и оригинални открития, които обогатяват световната култура. „В тази връзка — пише акад. Храпченко — следва да кажем, че някои съвременни теоретици със своето постоянно, изключително внимание към *метода* на социалистическата литература твърде мно-

го „методологизираха“ нашите представи за нея“ (с. 62). Мнението на акад. Храпченко е, че трябва „значително по-дълбоко, отколкото се е правило досега, да се анализират фундаменталните резултати от творческият труд на майсторите на литературата, по-изразително да се характеризират обемността, социално-историческият смисъл, естетическото значение на техните художествени открития“ (с. 62). Така например именно социалистическият реализъм постигнал в наше време най-големите успехи в областта на епическото творчество: „Животът на Клим Самгин“ на Горки, „Абай“ на Ауезов, „Руският лес“ на Леонов внесоха нови изменения в художествения образ, в неговата структура и социално-естетическа функция. И тук акад. Храпченко се спира на някои отличителни черти на художествения образ, на анализа и синтеза, на тоналността, ритъма и симетрията, на обективното и субективното при неговото изграждане. „Излизайки от наблюденията и фактите, които засягат развитието на изкуството — пише акад. Храпченко, — може да се каже, че художественият образ е творчески синтез на общопознатими, характерни свойства на живота, на духовното „аз“ на човека, обобщение на неговата представа за същественото и важното в света, изпълнение на свършеното, на идеала, на красотата“ (с. 79). В този смисъл той е колкото обективен, толкова и субективен, колкото конкретен, толкова и всеобхватен. Във всички случаи обаче той е израз на духовното извисяване на човека и на неговите представи за света.

Големият съветски учен се спира и на един колкото стар, толкова и нов въпрос — този за „емоционалната наситеност“ на художественото произведение. Известно е, че в музиката художественият образ е много по-емоционално наситен, отколкото в изобразителното изкуство, където се налага нагледността, зримата представа. В същото време акад. Храпченко, като разглежда изкуството в неговото развитие — връзката му с митологията, религията, философията, общественно-политическата мисъл и т. н., търси богатството на художествения образ, минал през различните епохи на културното развитие на човечеството. „Следва да подчертаем обстоятелството — пише той, — че изкуството непрекъснато се обогатява с нови начини и средства за образното усвояване на света, със средствата за въздействие върху духовния живот на хората“ (с. 104). Това обяснява и постоянния стремеж на големите творци към нови форми и изразни средства.

Според акад. Храпченко проблемите на социалистическия реализъм се съприкосновяват както с методологията на художествената литература, така и на художествената критика, тъй като и двете са свързани с творческите търсения на литературата на социалистическия реализъм.

Друг един проблем, който занимава съветския учен, е „съзидателната енергия“ на

литературата. Известна и всепризната е социалната и естетическа функция на литературата, нейното въздействие върху мирогледа и психиката на читателя, а също така и значението на класиката за изграждане на правилен методологически подход към съвременните литературни процеси. Във връзка с това той се спира и на съдбата на литературните произведения, на тяхното „стареене“, на различните типове художествено възприемане през различните епохи. Не е тайна, че в тях могат да съжителствуват няколко типа на възприемане и въздействие, но че само един от тях се налага като водещ. Това може да се каже и за типа отношение и възприемане от страна на читателската аудитория към определени творби и автори.

За разлика от някои марксистско-литературоведци акад. Храпченко отдава изключително голямо значение на структурата на художественото произведение. „Струва ми се, че дойде времето — пише той, — когато художественото произведение може и трябва дълбоко да се изучава като динамическа цялост, а неговата структура — от позицията на социално-естетическата функция, която то изпълнява“ (с. 139), защото структурата изразява функционалната същност на творбата, нейната завършеност и единство.

Във втория раздел на книгата акад. Храпченко разглежда няколко твърде съществени въпроса на марксистското литературознание, които то или недооценява, или забравя и оставя „в страни“. На първо място това са пътищата за взаимнообогатяване на социалистическите култури. Акад. Храпченко говори за общността на социалистическите култури в различните страни, за напразните „опасения“ на някои учени, че многообразието на културата може да доведе до известно противопоставяне на социалистическите страни една на друга. Практиката и опитът обаче показват точно обратното — че тези култури с тяхното многообразие се обогатяват взаимно, че между тях се извършва взаимен обмен, взаимно проникване. В националната им самобитност е богатството и тази „самобитност на националната художествена култура не е абстрактна величина, а живо, динамично социално явление“ (с. 153).

Вторият проблем от този раздел е посветен на естетическите и художествените ценности. Акад. Храпченко счита, че всяка епоха преценява естетическите и художествените ценности. Той се спира на мнението на „об-

ществениците“ и „природниците“ за естетическите ценности, за да изрази своето становище, че изкуството притежава универсалните възможности да поема и отразява сложните проблеми на епохата. „Много въпроси — пише Храпченко, — свързани с формирането и ръста на художествените ценности при социализма, се нуждаят от широко, дълбоко изучаване, в това число социалистическият начин на живот и ценностите на изкуството, съотношението на ценностите на националните култури и общосоциалистическите художествени завоевания, тяхната обществена и естетическа функция и т. н.“ (с. 216). В това отношение много теми явно чакат своите изследователи.

Другите съществени въпроси, които разглежда съветският учен, се отнасят до призмата на възприятията, до незавършените замисли и тяхното тълкуване и до драматургическата реплика „в сторону“. И тук авторът засяга интересни и неразработвани от литературната наука проблеми. Известно е, че някои от големите произведения на руската класика остават незавършени, като „Мъртви души“ и „Братя Карамазови“, и точно това предполага много, и то разнообразни, а понякога и своеволни тълкувания. Акад. Храпченко предупреждава, че трябва да се „преодолява съблазънта да се приема желаното за действително“ (с. 251) и да не забравяме творческите замисли на писателя и реалните му постижения.

Последният, трети раздел от книгата включва няколко статии, посветени на руските писатели Некрасов, Толстой и Шолохов и публикувани в различни времена и по различни поводи в пресата. Макар и не така обширни, и в тях прозира концептуалността на големия учен, способността му да отделя значителното, актуалното от злободневното, специфичното от общовалидното. Авторът им с рядко умение свързва постиженията на миналото с актуалните проблеми на настоящето.

В заключение още веднъж ще подчертая, че и последната книга на акад. Храпченко решава най-актуалните и генерални проблеми, които стоят пред съветското литературознание. Тя представлява значителен принос в развитието на марксистската теория, методология и литературна история на съвременния етап.

Ангел Анчев